

Evliya Çelebi tarafından nakledilen bir çeşme yaptırması, yine Arnavutluk'ta İşbad denilen yerde evkafına ait arazi bulunması, ayrıca 1048'de (1638) Berat'taki arazisinin kaydının görülmesi bölge ile yakından ilgisini gösterir. Bunların yanında Batı Trakya'da Gümülcine yakınında bir köprüsü olduğu belgelerden öğrenildiği gibi İstanbul içinde Aksaray ile Şehzadebaşı arasında bir medrese vakfettiği de bilinmektedir. Ankaravî Medresesi ile Hoşkadem Mescidi civarında yer aldığı anlaşılan ve bugün bölgedeki Mimarbaşı sokağının yerinde veya yakınında bulunması gereken medrese XIX. yüzyılın sonlarında veya XX. yüzyılın başlarında büyük yangınlarda ortadan kalkmıştır. Mübahat Kütükoğlu tarafından yayımlanan bir belgede, medresenin çok harap durumda ve on iki odadan oluşan bir bina ibaret bulunduğu, havasız ve güneş almaz bir yerde olduğundan rutubet içinde kaldığı, tamiri imkânsız ve öğrenci barındırılmasına uygun görülmediği kaydedilmiştir.

Mimar Kasım Ağa'nın görevde kaldığı süre içinde yaptığı binalara dair açık bilgi yoktur. İkinci tayinine imkân hazırlayan ahırlar ise bugün ortada olmadığı gibi önemli bir eser de sayılmazlar. Fakat Kasım Ağa'nın mimarbaşılığı süresince pek çok bina inşa edildiğinden bunların hepsinde olmasa bile bir kısmının yapımında veya projelendirilmesinde hizmeti olmalıdır. Ayrıca kendi vakıflarından olan Arnavutluk'taki külliyesinin ve Berat'taki çeşmeleri, hamamı, Garmış köyündeki külliyesiyle Gümülcine yakınındaki köprüünün mimarı muhakkak ki kendisidir. Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa'nın İstanbul Karagümrük'te kiliseden çevirdiği Odalar Camii ile Karaköy'deki küçük caminin yapımında da bir payı olmalıdır. Yine aynı paşanın Çarşıkapı'daki, istimplâk edilerek kabriyle birlikte ortadan kaldırılan medresesinin de onun eseri olması muhtemeldir.

Kasım Ağa'nın mimarbaşılığı döneminde inşa edildiği bilinen Türk sanatı baki-

mından değerli iki eser Topkapı Sarayı sınırları içinde yer alan Revan ve Bağdat köşkleridir. Gerek mimarileri gerek iç süslemeleri bakımından Türk sanatının birer şaheseri olan bu yapıların saray sınırları dahilinde bulunmasından dolayı Hassa başmimarıyla yakın bağlantıları olması gerekir. Yine saray sınırları içinde deniz kıyısında yer alan, esasında II. Bayezid döneminde yapılmış olmakla beraber Sultan İbrahim zamanında büyük ölçüde değişikliği uğrayarak restorasyonu gerçekleştirilen Sepetçiler Kasrı ile bu yıllarda inşa edildikleri bilinen Üsküdar'da Kösem Sultan adına yapılmış Çini Cami ile onun evkafından olan Büyük Vâlide Hanı, Cinci Hoca'nın Safranbolu'daki hanı, hamamı ve İstanbul'daki sarayı, Kemankeş Mustafa Paşa'nın Doğu Anadolu'daki hayratı ve daha pek çok eser onun zamanında inşa edilmiştir. I. Mustafa 1639'da öldüğünde o tarihe kadar yağhâne olarak kullanılan Ayasofya'nın vaftizhânesi de Kasım Ağa tarafından türbe haline getirilmiş olmalıdır. Klasik üslûpta güzel bir Osmanlı eseri olan Babaeski Köprüsü ona yakıştırılırsa da bu görüşü destekleyecek bir dayanak yoktur. Kasım Ağa'nın hangi tarihlerde Hassa başmimarı olduğu da kesin olarak anlaşılamamaktadır. Bu makamdaki mimarlara dair Şerafettin Turan'ın düzenlediği listede 1036 (1627) ve 1043'te (1633-34) Mimarbaşı Mustafa Ağa, 1062'de (1652) Ahmed Ağa gösterilmektedir. Kasım Ağa'nın bunların arasında görevden azledilip sonra tekrar aynı makama iade edildiğini düşünmek gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 695; Naimâ, *Târih*, V, tür.yer.; *Sicill-i Osmânî*, IV, 49; E. Kühnel, "Khodja Qasim", *Kunstlerlexikon* (ed. U. Thieme – F. Becker), Leipzig 1927, XX, 248; *Amasya Tarihi*, IV, 82; Ahmet Refik [Altınay], *Türk Mimarları*, İstanbul 1932, s. 34-48, 70-72; Danişmend, *Kronoloji*, III, 1950; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 414-416; L. A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Genève 1956, s. 114; Candan Sökhân, *Mimar Kasım Ağa* (lisans tezi, 1966), İÜ Ed. Fak. Tarih bl.; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 171-173; Behcetî, *Merâkid-i Mu'tebere-i Üsküdar*, s. 35; Mübahat S. Kütükoğlu, *1869'da Faal İstanbul Medreseleri*, İstanbul 1977, s. 85; a.mlf., "Dârü'l-hilâfeti'l-'aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İTED*, VIII/1-2 (1978), s. 81; M. Orhan Bayrak, *İstanbul'da Gümülcine Meşhur Adamlar (1453-1978)*, İstanbul 1979, s. 229; F. Babinger, "Quellen zur Osmanischen Kunstlergeschichte", *JAK*, I (1924), s. 31-41; a.mlf., "Kasım Ağa",

El'İ (İng.), IV, 798; A. Kemalettin, "Mimar Koca Kasım Ali", *Mimar: Ayık Yapı Sanatı, Şehircilik ve Tezini Sanatlar Mecmuası*, IV, İstanbul 1934, s. 147-150; Necmeddin Emre, "Türk Mimarları", *Arkitekt*, VII/1, İstanbul 1937, s. 11; Zarfî Orgun, "Hassa Mimarları", a.e., VIII/12 (1938), s. 337; Şerafettin Turan, "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları", *TAD*, I (1964), s. 157-202; Semavi Eyice, "Mimar Kasım Hakkında", *TTK Belleten*, XLIII/172 (1979), s. 767-808; *Kâmûsü'l-'a'lâm*, III, 1729; İsmet Parmaksızoğlu, "Kasım Ağa", *İA*, VI, 379-380; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Kasım Ağa, Mimarbaşı", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 17-18.

SEMÂVİ EYİCE

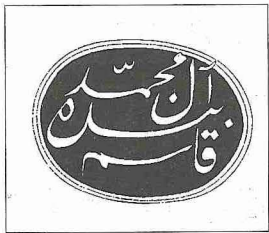
KÂSİM b. ASBAĞ

(قاسم بن أصبغ)

Ebû Muhammed Kâsım b. Asbağ
b. Muhammed el-Kurtubî el-Beyyânî
(ö. 340/951)

Hadis, fıkıh, dil
ve neseb âlimi, tarihçi.

20 Zilhicce 244'te (29 Mart 859) Kurtuba'nın (Cordoba) Beyyâne köyünde dünyaya geldi. 246 veya 247'de (861) doğduğu da ileri sürülmüştür. Emevî Hükümdarı I. Velîd'in âzatlısı olan dördüncü dedesi Atâ fetihler sırasında bu bölgeye yerleşmiştir. Tahsiline Kurtuba'da başlayan Kâsım b. Asbağ Kurtuba müftüsü Asbağ b. Halîl, Baki b. Mahled, Muhammed b. Abdüsselâm el-Huşenî, İbn Vaddâh gibi âlimlerden faydalandı. 274'te (887) öğrenimini ilerletmek için seyahate çıkıp Mekke'de Muhammed b. İsmâil es-Sâîğ; Bağdat'ta Ebû Kılâbe er-Rekâşî, birçok eserini bizzat kendisinden dinleyip istinsah ettiği İbn Kuteybe, *et-Târihu'l-kebîr* (*Târîhu ruvâti'l-hadis*) adlı eserini bizzat kendisinden yazdığı İbn Ebû Hayseme; Küfe'de İbrahim b. Abdullah el-Kassâr, İbn Ebû'd-Dünyâ; Kahire'de Mikdâm b. Dâvûd; Kayrevan'da Ahmed b. Yezîd el-Muallim gibi âlimlerden faydalandı. Doğu'da tahsilini tamamladıktan sonra memleketine dönen Kâsım b. Asbağ, bazı hadis kitapları ile birlikte İbn Ebû Hayseme'nin *et-Târihu'l-kebîr*'ini, İbn Kuteybe'nin *el-Ma'ârif*, *Edebü'l-kâtib*, *Ğaribü'l-Kur'ân*, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân* gibi eserlerini ilk defa ülkesine götürdüğü için Endülüs fikir ve kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir. Doksan küsur yıllık ömründe birkaç nesil kendisinden istifade etmiş olup Halife III. Abdurrahman, oğlu II. Hakem ve torunu Kâsım b. Muhammed ile İbnü'l-Bâcî Abdullah b. Muhammed, Abdullah b. Herseme b. Zehvân, İbn Müferric, İbnü'l-Kütüyye, Muhammed b. Hâ-

Kasım Ağa'nın
mührü

ris el-Huşenî, Abdülvâris b. Süleyman ve Saîd b. Nasr onun talebelerinden bazılarıdır. Kâsım b. Asbağ 14 Cemâziyelevvel 340'ta (18 Ekim 951) Kurtuba'da vefat etti. Aynı yıl 27 Zilkade'de (25 Nisan 952) Mekke'de öldüğü de ileri sürülmüştür.

Kâsım b. Asbağ'ın rivayet ettiği hadisler İbn Hazm, İbn Abdülber en-Nemerî ve Ebû'l-Velîd el-Bâcî gibi âlimlerin eserlerinde yer almıştır. İbn Hazm onun hadisle ilgili eserlerinin değerli olduğunu söylemiş, İbn Abdülber de kendisini "saddük" terimiyle anmış ve eserlerini övmüştür. Vefatından iki yıl önce hâfıza kaybına uğradığı ve bu dönemde kendisinden rivayette bulunulmadığı belirtilir. Kâsım b. Asbağ, Doğu'ya yaptığı seyahatinde Müberred ve Sa'leb gibi dâililerden faydalandığı için şiir ve Arap dili ve edebiyatında da önemli bir yere sahiptir.

Eserleri. 1. *el-Muşannef (el-Müstahrec)*. Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'i tarzında fıkıh bablarına göre tasnif edilip sahih ve garîb rivayetlerin derlendiği eserdeki daha güvenilir rivayetleri müellif, 324 (936) yılından itibaren *el-Müctenâ (el-Müntekâ)* adıyla ihtisar etmeye başlamış, eseri tamamladığında onu Endülüslü Emevî Halifesi II. Hakem'e ithaf etmiştir. Yedi cüzden meydana geldiği, 2490 muttasıl hadis ihtiva ettiği kaydedilen *el-Müctenâ*'nın bazı kısımları Miknâs'ta Mektebetü'l-evkâf'ta (nr. A 1067) bulunmaktadır (Abdülhâdî Ahmed el-Hüseyni, I, 239). 2. *Ahkkâmü'l-Kur'ân*. Cehdarnî'nin aynı adı taşıyan eseri örnek alınarak hazırlanmakla beraber İbn Hazm, Kâsım b. Asbağ'ın çalışmasının hadislerin seçimi ve senedlerinin sağlamlığı bakımından daha üstün olduğunu söylemiştir. Onun bunlardan başka, İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭa'*'nın Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî rivayetiyle gelen hadislerini ihtiva eden *Müsnedü Mâlik*, yine İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭa'*'da yer almayan garîb rivayetlerini ihtiva eden *Ğarâ'ibü Mâlik*, *Şaḥîḥ-i Müslim*'i esas alarak hazırladığı *eş-Şaḥîḥ* ile *en-Nâsiḥ ve'l-mensûḥ*, *Birrü'l-vâlideyn*, *Fezâ'ilü Kureyş* ve *Kinâne*, *el-Ensâb*, *Fezâ'ilü Benî Ümeyye* adlı eserleri bulunduğu kaydedilmektedir.

Kâsım b. Asbağ'ın en önemli çalışmalarından biri de hristiyan ilâhiyatçısı Pavlus Orosius'un (ö. m. 416) putperestlere karşı kaleme aldığı *Historiarum libri septem adversus paganos* adlı ilk dünya tarihinin Endülüslü müslüman bir yerlinin yardımıyla Arapça'ya yaptığı tercümesidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Aḥbârü'l-fuḳaḥa' ve'l-muḥaddişin* (nşr. M. L. Ávila – L. Molina), Madrid 1992, s. 307-309; İbnü'l-Faradî, *Târîḥu 'ulemâ'i'l-Endelüs* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1966, II, 611-614; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, II, 526-528; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik* (nşr. Abdülkâdir es-Sahrâvî – Saîd Ahmed A'râb), Rabat 1403/1982, V, 180-182; İbn Hayr, *Fehrese* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, I, 148; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis* (Ebyârî), II, 589-590; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVI, 236-237; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 472-474; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 853-855; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzeḥb*, II, 145-146; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, IV, 458; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 251; Abdülhâdî Ahmed el-Hüseyni, *Mezâhirü'n-neḥḍati'l-ḥadişiyye fi 'ahdi Ya'kübe'l-Manşûri'l-Muvahḥidi*, Tıtvân 1403/1983, I, 238-240; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 18, 20, 22, 30, 36, 53, 106, 160, 233, 253; Mustafa İbrâhîm el-Meşîni, *Medresetü't-tefsîr fi'l-Endelüs*, Beyrut 1406/1986, s. 48-49; *Homenaje al-Prof. Jacinto Bosch Vilá*, Granada 1991, s. 293-309; J. Bosch Vilá, "Kâsım b. Asbağh", *El²* (Ing.), IV, 717-718.

MEHMET GÖRMEZ

KÂSİM EMİN

(قاسم أمين)

Kâsım b. Muhammed Bek Emîn
(1863-1908)

Kadın hakları savunuculuğuyla tanınan
Mısırlı yazar.

Kahire'de doğdu. Babası Türk, annesi Arap asıllıdır. İlk öğrenimini İskenderiye'de, orta öğrenimini Kahire'de yaptı. Medresetü'l-hukûk ve'l-idâre'deki yüksek öğrenimi sırasında Cemâleddîn-i Efgânî'nin öncülüğünü yaptığı fikir hareketini benimseyen öğrenciler arasında yer aldı. Hukuk tahsilini bitirince (1881) avukat Mustafa Fehmi Paşa'nın yanında avukatlık yapmaya başladı. İngiliz işgali sırasında Mustafa Fehmi Paşa başbakanlığa getirilince kısa bir süre onun yerinde avukatlığa devam etti. Aynı yıl burslu olarak Fransa'ya gitti ve Montpellier Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girdi. Bu yıllarda Nietzsche, Darwin ve Karl Marks gibi düşünürlerin eserlerini okudu. Paris'te bulunan Cemâleddîn-i Efgânî ve Muhammed Abduh'a *el-'Urvetü'l-vuşḳâ*'nın neşrinde yardım etti. Fakülteden mezun olup ülkesine dönünce (1885) hâkimlik görevine başladı. İstînaf mahkemesi hakimliğine kadar yükseldi. Muhammed Abduh, Sa'd Zağlûl, Ali Yûsuf ve Ahmed Lutfî es-Seyyid gibi fikir ve siyaset adamlarıyla dostluk kurdu. Babasının ar-

kadaşı Amiral Emîn Tefvîk'in kızı Zeyneb'le evlendiği 1894 yılı yaz tatilini Türkiye'de geçirdi. Sa'd Zağlûl Paşa'nın başkanlığını yaptığı Mısır Üniversitesi'nin kurulması için çalışmalarda bulunan komisyonda üye olarak görev yapan Kâsım Emîn onun eğitim bakanı olmasından sonra komisyon başkanlığına seçildi. Okul açmak ve fakir çocukları okutmak amacıyla el-Cem'iyetü'l-hayriyyetü'l-İslâmiyye adıyla kurulan dernekte görev aldı. 23 Nisan 1908'de vefat etti.

XIX. yüzyılın sonunda Mısır'da ortaya çıkan ıslah hareketinin temsilcilerinden olan Kâsım Emîn toplumsal bozulmanın asıl sebebinin ahlâkî çöküntü olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre aile toplumun temeli olup toplumun ıslahında kadının çok önemli bir yeri vardır. Ancak Doğu toplumlarında kadın bu görevi yerine getirecek eğitimden yoksundur. Kadının içinde bulunduğu durumdan İslâm sorumlu değildir. İslâm dini kadının durumunu iyileştiren hükümler getirmiş, ancak müslümanlar bu hükümlere uymamış, güçlüler zayıflara, erkekler kadınlara tahakküm etmiştir. Kâsım Emîn, kadın hakları konusunda görüşlerini dinî delilleri de kullanarak ortaya koymuştur. Ancak düşünceleri bir bütün olarak ele alındığında ıslah ekolünün diğer mensupları gibi onun da Batı'nın akılcılığından etkilendiği, Batı'nın özgürlük, ilerleme, medeniyet ve bilim kavramlarını sıkça kullandığı ve düşüncelerini bunlar etrafında temellendirdiği görülür.

Eserleri. 1. *Les Egyptiens* (Paris 1894). Duc d'Harcourt'in Mısır ve Mısırlılar hakkında yazdığı İslâm'a hakaretlerle dolu *L'Egypte et les Egyptiens* (Paris 1893) adlı kitabına reddiye olup Muhammed el-Buhârî tarafından *el-Mıṣriyyûn* adıyla Arapça'ya tercüme edilmiştir (Kahire 1894). 2. *Esbâb ve netâ'ic ve ahlâk* ve

Kâsım Emîn